

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ СПОСОБОМ ЇХ ВИТРЕБУВАННЯ ТА ВИТРЕБУВАННЯ ДОКАЗІВ У ПОРЯДКУ СТ. 81 ГПК УКРАЇНИ

CORRELATION OF THE PROCEDURE MECHANISMS OF PROVIDING EVIDENCE BY THE WAY OF RECLAMATION THEM AND RECLAMATION OF EVIDENCE IN ACCORDANCE WITH ART. 81 OF THE BUSINESS CODE OF UKRAINE

Миколаєць В.А., д.ю.н., доцент кафедри приватного права
Державний податковий університет

Стаття присвячена питанням співвідношення процесуальних механізмів витребування доказів як способу забезпечення доказів та витребування доказів, що здійснюється за правилами ст. 81 ГПК України. При дослідженні правової природи витребування доказів автором досліджено взаємозв'язок питання із загальними засадами господарського судочинства – змагальністю та диспозитивністю, рівності та поділіти на два механізми – забезпечення доказів способом витребування та витребування доказів у порядку ст. 81 ГПК України. Розкривається мета, процедура застосування судом витребування доказів, розкривається зміст клопотання та заяви про витребування доказів, досліджуються ознаки за якими варто їх розмежовувати. Серед яких: необхідність сплати судових витрат, порядок і строки подання клопотання/заяви про витребування доказів, можливість оскарження ухвали суду першої інстанції. Також, розглядається питання активної процесуальної ролі суду у процесі доказування у випадках, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів.

Автором досліджено етимологію понять «витребування» та «забезпечення», сформоване власне визначення поняття витребування доказів, зважаючи на відсутність нормативно закріпленого, а також беручи до увагу правову природу інституту витребування доказів, який можна поділити на два механізми – забезпечення доказів способом витребування та витребування доказів у порядку ст. 81 ГПК України. Розкривається мета, процедура застосування судом витребування доказів, розкривається зміст клопотання та заяви про витребування доказів, досліджуються ознаки за якими варто їх розмежовувати. Серед яких: необхідність сплати судових витрат, порядок і строки подання клопотання/заяви про витребування доказів, можливість оскарження ухвали суду першої інстанції. Також, розглядається питання активної процесуальної ролі суду у процесі доказування у випадках, коли суд має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів.

Дослідивши питання правової природи витребування доказів господарським судом, автором наголошується на важливості розмежування судами цих інститутів, з метою дотримання та не порушення принципів доказування в господарському процесі; зважати на реальні обставини, що унеможливають подачу доказів чи загрожують втраті останніх, оскільки роль суду в судовому доказуванні в господарському судочинстві полягає у тому, що він повинен створити особам, які беруть участь у справі, необхідні та рівні процесуальні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи.

Ключові слова: господарський процес, господарське судочинство, витребування доказів, докази, забезпечення доказів, господарський суд першої інстанції.

The article is devoted to the issue of the correlation between the procedural mechanisms of reclamation documents as a way of providing evidence and reclamation evidence, which is carried out according to the rules of Article 81 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine. When investigating the legal nature of the demand for evidence, the author investigated the correlation of the issue with the general principles of business litigation – competition and dispositiveness, equality and the rule of law. The process of proof is analyzed as the main and important element of any judicial process, which creates the necessary procedural conditions for the resolution of the case and the adoption of a legal and well-founded court decision.

The author researched the etymology of the concepts of “demanding” and “providing”, formed his own definition of the concept of demand of evidence, taking into account the absence of a normatively established one, as well as taking into account the legal nature of the institute of demand of evidence, which can be divided into two mechanisms – provision of evidence by way of demand and demand of evidence in accordance with Article 81 of the Business Procedure Code of Ukraine. The purpose, the procedure of the court's application of the demand for evidence is revealed, the content of the petition and statement about the demand for evidence is revealed, and the signs by which they should be distinguished are investigated. Among them: the need to pay court costs, the procedure and deadlines for submitting a petition/application for the demand of evidence, the possibility of appealing the decision of the court of first instance. Also, the issue of the active procedural role of the court in the process of proof is considered in cases where the court has doubts about the good faith exercise by the participants of the case of their procedural rights or the fulfillment of obligations regarding evidence.

Having studied the issue of the legal nature of the demand for evidence by the commercial court, the author emphasizes the importance of distinguishing these institutions by the courts, in order to observe and not violate the principles of proof in the commercial process; take into account the real circumstances that make it impossible to submit evidence or threaten to lose the latter, since the role of the court in judicial evidence in business proceedings is that it must create the necessary and equal procedural conditions for the persons participating in the case for a comprehensive and complete investigation of the circumstances affairs.

Key words: evidence, reclamation of evidence, provision of evidence, business process, business litigation, business court of first instance.

Процес доказування в господарському судочинстві відіграє важливу та процесуально необхідну роль у виконанні завдань судочинства, визначених статтею 2 ГПК України – справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

За загальним правилом, що визначене ст. 74 ГПК України – кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Сторона, надаючи докази до суду, реалізує одночасно своє право на доказування і виконує обов'язок

щодо доказування, оскільки саме сторони повинні доводити ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень. Обов'язки щодо доказування розподіляються тільки між сторонами, третіми особами, що заявляють самостійні вимоги, оскільки саме вони є суб'єктами матеріальних правовідносин. Суд, з метою всебічного, повного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи повинен сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними своїх прав, вживати заходів для виконання ними їх обов'язків та запобігати зловживанню учасниками судового процесу їх правами.

Доказування є основним і важливим елементом будь-якого судового процесу, яке створює необхідні процесуальні умови для вирішення справи й ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення.

Питання витребування доказів тісно пов'язане з основними засадами (принципами) господарського судочинства, зокрема із засадами змагальності та диспозитивності (п.п. 4,5 ст. 2 ГПК України). За загальним правилом, відповідно до ст. 74 ГПК України обов'язок доказування і подання доказів покладається на сторін у процесі, а також на інших учасників процесу (п. 3 ст. 74), де вони повинні довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень. Суд у господарському процесі не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім випадків, передбачених законодавством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими аспектами витребування доказів та забезпечення доказів займалися: Н. Никитченко, О. Рожнов, С. Пилипенко, А. Селівон, В. Чернега та інші. Однак комплексного дослідження вказані питання не дістали.

В цьому дослідженні зосереджена увага на співвідношенні таких процесуальних механізмів у господарському процесі як забезпечення доказів способом їх витребування та витребування доказів у порядку ст. 81 ГПК України.

Виклад основного матеріалу. Отримання позитивного судового рішення у господарському судочинстві прямо залежить від обсягу наданих належних та допустимих доказів. Водночас, у ГПК України передбачено механізм витребування доказів як способу забезпечення доказів, котрі можуть бути втрачені або подання яких у майбутньому може бути ускладнене та витребування доказів як сприяння суду сторонам, в поданні відповідного доказу, який неможливо отримати самостійно. Правова природа та процесуальні особливості цих механізмів значно відрізняються, хоча результат їх єдиний – отримання доказів для всебічного, повного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи з метою вирішення справи по суті та отримання законного та обґрунтованого судового рішення, ухваленого на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи, та яке відповідає завданню господарського судочинства, визначеному ГПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 81 ГПК України в разі неможливості самостійно подати докази, учасник справи вправі подати клопотання про витребування доказів судом. Таке клопотання повинно бути подане у відповідні строки, передбачені ч. ч. 2, 3 ст. 80 ГПК України. Крім того, ч. 5 ст. 81 ГПК України також можливість витребування доказів судом до подання позову як захід забезпечення доказів у порядку, що встановлюється ст. ст. 110–112 ГПК України [1].

Таким чином, господарське процесуальне законодавство передбачає два процесуальні механізми витребування доказів: 1) витребування доказів в порядку ст. 81 ГПК України зокрема у разі неможливості учасниками справи самостійно подати докази, що здійснюється шляхом клопотання від учасників справи про витребування доказів судом (ч. 1); а також у разі коли у суду є сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів – здійснюється судом за власною ініціативою (ч. 4 ст. 74 ГПК України); 2) витребування доказів способом їх забезпечення у разі якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим (ч. 5 ст. 81 ГПК України).

Перш ніж перейти до співвідношення досліджуваних механізмів витребування доказів, варто звернутись до етимології понять «витребувати» та «забезпечувати». У тлумачному словнику термін «витребувати» означає одержати що-небудь на вимогу; «забезпечувати» – ство-

рювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось; захищати, охороняти від небезпеки [2]. Таким чином, механізм витребування доказів – це спосіб допомогти стороні в отриманні доказів, які вона не може отримати самостійно, в той час як забезпечення доказів способом витребування – це певні процесуальні дії, які здійснюються з метою захисту і охорони, гарантування певних прав (результату) в майбутньому, якщо на це є відповідні підстави.

Підставами застосування витребування доказів за ст. 81 ГПК України є подання до суду учасниками справи клопотання про витребування доказів. Клопотання про витребування доказів судом повинно містити: найменування доказу, що витребується; обставини, які може підтвердити цей доказ, або аргументи, які він може спростувати; підстави, з яких випливає, що цей доказ має відповідна особа; заходи, яких особа, яка подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу; причини неможливості отримати цей доказ самостійно особою, яка подає клопотання.

Подання клопотання позивачем здійснюється обов'язково разом з позовною заявою (ст.ст. 80, 81 ГПК України), а відповідач – разом з відзивом на позовну заяву, у строк встановлений судом для подання відзиву (ст.ст. 80, 81 ГПК України). В разі, коли таке клопотання заявлено з пропуском встановленого строку, суд залишає його без задоволення, крім випадку, коли особа, яка його подає, обґрунтує неможливість його подання у встановлений строк з причин, що не залежали від неї.

Виходячи з принципу змагальності господарського процесу, сторони повинні подати всі докази на підтвердження своєї позиції до суду не чекаючи негативних наслідків у вигляді відмови в задоволенні позовних вимог за недоведеністю обставин справи або потім не вишукувати нові докази та долучати їх до апеляційної скарги. Цього вимагають і положення ч. 3 ст. 269 ГПК України, зокрема: докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього [1].

Варто також зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 74 ГПК України суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів.

Так, до прикладу, місцевий господарський суд, за наявності сумнівів в частині поданих позивачем копій письмових доказів, не позбавлений можливості витребувати у відповідної особи оригінали таких доказів не лише за клопотанням сторін, а й з власної ініціативи [3] (Постанова КГС ВС від 05.03.2020 у справі № 910/1584/19).

Заява про витребування доказів як спосіб їх забезпечення може подаватися до подання позовної заяви, та після подання такої, а ось клопотання про витребування доказів на підставі ст. 81 ГПК неможливо заявити до подання позовної заяви. Так, відповідно до ст. 110 ГПК України заява про забезпечення доказів може бути подана до суду як до, так і після подання позовної заяви. У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів.

Заява про забезпечення доказів повинна містити: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) повне найменування або ім'я заявника, його місцезнаходження або місце проживання чи перебування, поштової індекси, ідентифікаційний код юридичної особи/реєстраційний номер облікової картки платника податків за його наяв-

ності або номер і серія паспорта, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності; 3) повне найменування або ім'я іншої сторони (сторін), якщо вона відома заявнику, а також якщо відомо відомості, що її ідентифікують: її місцезнаходження або місце проживання чи перебування, поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків за його наявності або номер і серія паспорта, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти; 4) докази, забезпечення яких є необхідним, а також обставини, для доказування яких вони необхідні; 5) обґрунтування необхідності забезпечення доказів; 6) спосіб, у який заявник просить суд забезпечити докази, у разі необхідності – особу, у якої знаходяться докази; 7) перелік документів, що додаються до заяви.

Така заява підписується заявником або його представником. В разі якщо заява подана представником заявника – до заяви має бути додано документ, що підтверджує його повноваження.

Розгляд заяви відбувається в строк не пізніше п'яти днів з дня її надходження до суду. Ухвала про забезпечення доказів способом витребування є виконавчим документом та виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень. До того ж, оскарження такої ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи. Така процедура розгляду сприяє оперативності вирішення питання про забезпечення доказів, а отже, і досягненню мети, на яку спрямована процесуальна дія.

Варто зазначити те, що особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів, у разі неподання позовної заяви у строк, зазначений в ч. 5 ст. 110 ГПК, а також у разі відмови в позові [1] на відміну від клопотання про витребування доказів в порядку ст. 81 ГПК України, за яку судові витрати не сплачуються. В цьому сенсі, сплата витрат у випадку забезпечення доказів слугує певним запобіжним чинником для того, щоб не допустити зловживання сторонами наданими їм процесуальними правами, які можуть завдати шкоди іншим особам чи обмежити їхні права. Певно, такою логікою керувався законодавець, передбачаючи стягнення судових витрат за вказані процесуальні дії.

Важливим розмежуванням двох механізмів витребування доказів є процедури перегляду ухвали суду першої

інстанції про відмову у витребуванні доказів та ухвали про відмову в забезпечення доказів способом витребування доказів, оскільки відповідно до положень ГПК України ухвала про відмову в задоволенні такого клопотання (про забезпечення доказів) може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ГПК України, в той час як ухвала суду про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів може бути оскаржена лише після проголошення рішення та включення її до апеляційної скарги на рішення суду (ч. 3 ст. 255 ГПК України). При цьому, відсутнє будь-яке звуження наданих прав учасників процесу, оскільки будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду [4].

Висновки. Зважаючи на досліджене, можемо сформулювати, що витребування доказів у господарському судочинстві є процесуальним механізмом отримання доказів судом наступними способами: 1) витребуванням (отриманням на вимогу), зокрема у разі: неможливості учасниками справи самостійно подати докази, що здійснюється шляхом клопотання від учасників справи про витребування доказів судом (ч. 1 ст. 81 ГПК України); а також у разі коли у суду є сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів – здійснюється судом за власною ініціативою (ч. 4 ст. 74 ГПК України); 2) витребування доказів способом їх забезпечення у разі якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений, або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим (ч. 5 ст. 81 ГПК України).

Потрібно розрізняти витребування доказів як спосіб забезпечення доказів, що в майбутньому можуть бути втрачені або їх подання виявиться ускладненим, та витребування доказів як допомогу суду особам, котрі беруть участь у справі, у поданні відповідно доказу, який неможливо отримати самостійно. Ці процесуальні дії відрізняються метою їх вчинення, а також порядком виконання. Судам, з метою дотримання та не порушення принципів доказування в господарському процесі варто зважати на реальні обставини, що унеможливають подачу доказів чи загрожують втраті останніх, оскільки роль суду в судовому доказуванні в господарському судочинстві полягає у тому, що він повинен створити особам, які беруть участь у справі, необхідні та рівні процесуальні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n2097> (дата звернення: 02.03.2023).
2. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/vytrebuvaty> (дата звернення: 26.03.2023).
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду України від 05.03.2020 у справі № 910/1584/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88027356> (дата звернення: 02.03.2023).
4. Постанова Верховного Суду від 1 листопада 2021 року у справі № 520/14132/18 (провадження № 61-13531сво21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817047> (дата звернення: 26.03.2023).